

ОСОБЛИВОСТІ РЕЄСТРАЦІЇ НАРОДЖЕННЯ ТА СМЕРТІ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

FEATURES OF REGISTRATION OF BIRTH AND DEATH OF PERSONS DURING MARTIAL LAW ON THE TERRITORY OF UKRAINE

Поліщук М.Г., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права

Дніпровський інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом

Відомості про народження та смертність є важливим джерелом інформації для оцінки природного приросту(скорочення) чисельності населення та зміни його структури. Існуюча в Україні система реєстрації даних про народження та випадки смерті є незмінною, але в воєнний час має свої корективи. Майбутнє української держави та суспільства загалом залежить від становлення та розвитку законодавства у даній сфері. Наразі серед нагальних завдань подальшого розвитку та вдосконалення зазначеної сфери є розробка практик, рекомендацій вдосконалення.

Метою дослідження є науково-теоретичний аналіз існуючого стану реєстрації факту народження та смерті за законодавством і в умовах війни та внесення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення чинного національного законодавства в цій сфері.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини у сфері правової охорони реєстрації народження та смерті.

Предметом дослідження є правова охорона реєстрації факту народження та смерті в умовах війни.

Методи дослідження. Для досягнення наукової об'єктивності результатів дослідження було використано комплекс методів, які використовуються в сучасній юридичній науці. У даній науковій роботі використано діалектичний, порівняльно-правовий, системно-логічний та інші наукові методи дослідження. Порівняльно-правовим методом було проведено аналіз правового регулювання в Україні та інших державах, які постраждали від агресії Росії. Системно-логічний метод використано для виявлення проблемних питань, які варто вдосконалити.

Дослідивши процеси та практики у сфері реєстрації і обміну даними щодо випадків та причин смерті в Україні під час воєнних дій, маємо, що наявність своєчасної та достовірної інформації, про чисельність та характеристики населення, є однією із найважливіших засад планування соціально-економічного розвитку держави.

Ключові слова: відомості про народження та смерть, реєстрація факту народження, акти цивільного стану.

Birth and mortality data are an important source of information for assessing the natural growth(decline) of the population and changes in its structure. The existing system of registration of data on births and deaths in Ukraine is unchanged, but in wartime it has its own adjustments. The future of the Ukrainian state and society as a whole depends on the formation and development of legislation in this area. Now among the general tasks of further development and improvement of this area is the development of practices, recommendations for improvement.

The purpose of the study is a scientific and theoretical analysis of the current state of registration of the fact of birth and death under the legislation and in war conditions and making proposals and recommendations for improving the current national legislation in this area.

The object of research is civil legal relations in the field of legal protection of birth and death registration.

The subject of the research is the legal protection of registration of the fact of birth and death in war conditions.

Research methods. To achieve scientific objectivity of the research results, a set of methods used in modern legal science was used. This scientific work uses dialectical, comparative legal, system-logical and other scientific research methods. The comparative legal method analyzed the legal regulation in Ukraine and other states affected by Russian aggression.. The system-logical method is used to identify problematic issues that should be improved.

Having studied the processes and practices in the field of registration and exchange of data on cases and causes of death in Ukraine during military operations, we have that the availability of timely and reliable information on the size and characteristics of the population is one of the most important principles of planning the socio-economic development of the state.

Key words: information about birth and death, registration of the fact of birth, Civil Status Acts.

24 лютого 2022 року Росія почала воєнні дії проти України. Проте військовий конфлікт з державою-агресором, життя триває.

З початку повномасштабної війни 24 лютого в Україні народилися 41 425 дітей.

Щодо питання народження дітей в умовах воєнного стану, то воно регулюється наказом Міністерства охорони здоров'я, від 04 березня 2022 року № 407 «Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану» і ним передбачено, що за умови відсутності можливості про народження медичним працівником медичного свідоцтва, медичний працівник повинен виписати лише довільну довідку, яка встановлює факт народження. Але, треба її виписати в двох примірниках без печатки, але вона все одно буде прирівняна до свідоцтва про народження.

Крім того, підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я на період дії воєнного стану на території України можливе також шляхом заповнення лікарем медичного свідоцтва про народження після проведеного огляду жінки, яка народила дитину, та дитини й за умови наявності в первинно-обліковій медичній документації жінки, у тому числі в електронній

системі охорони здоров'я, відомостей, що підтверджують факт вагітності такої жінки.

Законом передбачено спрощену процедуру встановлення факту народження та смерті для частин Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим, окупованих до 24 лютого 2022 року. Та на разі такий перелік ТОТ визначається рішеннями Ради національної безпеки та оборони України, який ввів президент України своїм указом.

Безпосередньо факт народження дитини наразі може здійснити будь-який орган ДРАЦС без прив'язки до місця народження дитини або місця реєстрації проживання батьків. Серед іншого, зареєструвати народження дитини може виконавчий орган сільської/селищної ради.

Слід звернути увагу, що для інших територій України, де наразі ведуться активні бойові дії або територія є фактично окупованою, діють загальні правила реєстрації новонароджених: її здійснюють у найближчих відділах ДРАЦС на безпечній території. При цьому для тимчасово окупованих територій України є винятки, що передбачають обов'язкове звернення до суду для встановлення факту народження дитини на такій території.

Через військовий стан питання документування смерті фізичної особи набуло іншого порядку.

За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини внаслідок повномасштабного вторгнення Росії з 24 лютого по 1 листопада 2022 року кількість жертв в Україні зафіксовано 15 956. При цьому, зазначена організація вказує, що реальні цифри значно вищі. Лише за даними міської влади Маріуполя в місті загинуло більше 22 000 осіб. Загиблих осіб ховають у братських могилах, біля будинків чи в парках без з'ясування причин смерті та встановлення особи загиблих. Можна презюмувати, що велика кількість людей загинули в Україні внаслідок воєнних дій, але факт їхньої смерті не зареєстрований через відсутність доступу органів державної влади до населених пунктів, де ведуться активні воєнні (бойові) дії, або ж які де-факто окуповані.

09.03.2022 Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством охорони здоров'я України та Офісом Генерального прокурора було прийнято спільний наказ № 177/450/46 «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України». Із вказаного документа вбачається, що для реєстрації смерті особи попередньо необхідно одержати лікарське свідоцтво про смерть за формою № 106/о або фельдшерську довідку про смерть за формою № 106-1/о.

В таких ситуаціях виникає необхідність у питаннях організації поховань осіб, померлих вдома від природних причин, або які загинули внаслідок ворожої агресії, виявлені померлими при невизначених обставинах, порядку вивезення тіл померлих до відповідних закладів судово-медичної експертизи, моргів та оформлення належних документів для поховання померлих [7].

З 7 травня 2022 року набрав чинності Закон України від 21 квітня 2022 року № 2217-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання правового режиму тимчасово окупованої території України», яким, зокрема, внесено зміни до частини третьої статті 9 Закону України «Про гарантії прав і свобод громадян та правовий режим тимчасово окупованої території України», згідно з якими будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або осіб, передбачених частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, за винятком документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які є додається до заяви про державну реєстрацію відповідного акту цивільного стану.

За вище перелічених умов, коли тисячі людей гинуть і їх ховають без будь-яких документів, а активні бойові дії тривають і далі, варто тоді розглянути також судовий порядок визнання осіб померлими або безвісті зниклими за особливих умов. То тоді визнання особи померлою визначається в судовому порядку, якщо немає ніяких відомостей де вона перебувала останні три роки. А якщо особа пропала безвісті через воєнні дії то її можна оголосити померлою після спливу вже двох років після дня закінчення бойових дій. Існують випадки, коли суд швидше приймає рішення про факт смерті, але не раніше спливу шести місяців. Застосування положень статті 317 ЦПК України до вище перелічених випадків залишається на розсуд судді. В багатьох випадках виходить, о родичі не можуть отримати ніякого медичного документу про народження або смерть в містах бойових дій. Тоді виходить, о фактами виступають покази свідків, фотографії з місць поховань тощо [11].

Доречно зауважити, що у випадку, якщо особа загинула на території, де ведуться активні бойові дії, у результаті чого тіло особи може бути відсутнє (наприклад, у випадку попадання снаряду в помешкання особи) або не знайдено, лікарське свідоцтво про смерть може бути неможливо оформити.

У такому разі для реєстрації смерті особи необхідно буде звертатися до суду із заявою про встановлення факту смерті особи або оголошення її померлою.

Подати заяву про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України можна через Державну систему електронної ідентифікації «Електронний суд». Така заява засвідчується електронним підписом заявника (його представника). За вказаних обставин важливо вчинити сукупність дій, спрямованих на подальше оформлення доказової бази для звернення до суду. Крім того, не буде зайвим складення акта про настання смерті, наприклад, родичами, сусідами або іншими особами, які стали свідками відповідних подій. У зоні активних бойових дій це може бути взагалі єдиний документ, який підтверджує смерть особи, оскільки у окремих ситуаціях виклик органів Національної поліції та екстреної медичної допомоги буває унеможливлений [10].

1 липня Верховна Рада України ухвалила закон щодо особливостей судового провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях № 2345-IX (реєстр № 7310). Законом передбачається, що для встановлення факту народження або смерті особи на територіях, де через бойові дії українські лікарні й РАЦСи не можуть видати належні документи про народження та смерть, родичі таких осіб можуть звернутися до будь-якого суду. До суду подаються будь-які документи та свідчення, що можуть підтвердити факт народження або смерті. Судова процедура дуже швидка такі заяви розглядаються невідкладно і безкоштовно, оскільки заявники звільнені від сплати судового збору. Рішення суду після ухвалення надсилаються в РАЦС, де заявники зможуть отримати відповідні свідоцтва.

При цьому наразі на підписі у Президента України перебуває Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей встановлення юридичних фактів в умовах воєнного чи надзвичайного стану», яким уже врегульовано питання встановлення факту смерті і на інших територіях нашої держави. Із його змісту вбачається, що процедура буде значно спрощена.

З огляду на наведене реєстрація факту смерті особи також спрощена в умовах воєнного стану. Складними залишаються ситуації, коли особа померла на територіях активних бойових дій або за умов, коли неможливо отримати лікарське свідоцтво про смерть. Втім, така ситуація також може бути вирішена шляхом звернення до суду із відповідною заявою. При цьому і у вказаній сфері законодавець діє відповідно до вимог часу та вносить оптимальні зміни, спрямовані на максимальне спрощення чинних процедур.

Висновком даного питання є те, що війна торкнулася всіх правових регулювань, і дуже торкається саме реєстрації факту народження і смерті. Щоб зареєструвати особу народженою чи померлою в основних випадках громадянам необхідно звертатися до суду, особливо якщо особа народилася чи померла на окупованій території. [11].

В сучасному світі існує велика кількість міжнародних практик та проєктів, для покращення та підтримки регулювання даного питання.

Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Агресія проти України» від 2 березня 2022 року A/RES/ES-11/1 визнається, що Росія вчинила агресію проти України, порушивши базові норми ООН, і від РФ вимагається припинити збройну агресію проти України, негайно, повністю та безумовно вивести всі свої збройні сили з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів.

До того ж, проміжним рішенням Міжнародного суду ООН від 16 березня 2022 року на найвищому юридичному рівні констатовано факт вторгнення Росії на територію України.

Зазначимо, що акти (рішення, документи), видані незаконними органами та/або особами на тимчасово окупованій території, є недійсним і не створює правових наслідків. Виняток із цього правила зроблено для документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану (ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII) [5].

Тобто Україна не визнає такі акти, але як виключення враховує документи, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території для державної реєстрації акту цивільного стану і таке врахування не є визнанням окупаційної влади. Такий підхід відповідає практиці ЄСПЛ (справи *Cyprus v. Turkey*, *Loizidou v. Turkey*), Консультативному висновку Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії від 21 червня 1971 року, а також судовій практиці України [12].

У мотивувальній частині судового рішення, серед іншого, суд зазначив, що стосовно окупованих територій у практиці Міжнародного суду ООН сформульовані так звані «Намібійські винятки»: документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян. З початком російської збройної агресії у 2014 році УГСПЛ неодноразово у схожих позовах поси-

лалася на цей Консультативний висновок заради недопущення порушення прав людини.

Також суддя зазначив, про практику Європейського суду з прав людини з цього питання: справа «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*, 18.12.1996, §45); справа «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*, 10.05.2001) та «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*, 23.02.2016).

«Таким чином, суд визнав за можливе застосувати названі загальні принципи («Намібійські винятки»), сформульовані в рішеннях Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини, оскільки суд розуміє, що можливості збору доказів смерті особи на окупованій території можуть бути істотно обмеженими, у той час як встановлення цього факту має істотне значення для реалізації цілої низки прав людини, включаючи право власності (спадкування), право на повагу до приватного та сімейного життя тощо», – зазначається в судовому рішенні.

Виняток полягає в тому, що не можуть визнаватися недійсними всі документи, видані на тимчасово окупованій території, оскільки це може зашкодити правам громадян, які на ній проживають. Тобто документи, видані органами та установами (зокрема лікарняними закладами), розташованими на окупованій території, як виняток можуть братися судом до уваги та оцінюватися разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку під час розгляду справ у порядку окремого провадження

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України : Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III : Редакція від 10.11.2016, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page2>.
2. Апопій І. В. Сімейне право України: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. та допов. К.: Центр учбової літератури, 2011. 360 с.
3. Багач Е. М., Білоусов Ю. В. Сімейний кодекс України: науково-практ. коментар. К.: Ліга, 2010. 577 с.
4. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Х., 2011. 576 с.
5. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України за ред. Є. О. Харитонова. Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. 552 с.
6. Жилінкова І. В. Практика застосування норм сімейного та цивільного кодексів України у запитаннях та відповідях. МЕН, 2005. № 3.
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України* 2010 № 38, Ст. 509.
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV *Офіційний вісник України* 2004 № 16.
9. Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів: Зразки. Коротюк О. В. Видавництво ОВК 2022. Стр. 58.
10. Правила реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 року № 525 (у редакції наказу від 22.11.2007 року № 11545) *Офіційний Вісник України*. 2007 № 90. Ст. 3320.
11. Поліщук М. Г., Легка Ю. всеукраїнська конференція «Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів» «Особливості реєстрації народження та смерті під час воєнного стану». Стр. 288.
12. Шиманович О. М. Процесуальні особливості розгляду судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. М. Шиманович Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки» Т. 23 (62) № 1 2010. 85 с.